

Cinsiyete Dayalı Kuznets Eğrisi: Türkiye'de Kadın İş Gücü Katılım Oranının Yükselmemesinin Nedenleri

Elifnur UYSAL

İzmir Ekonomi Üniversitesi
elifnur.uyosal@std.ieu.edu.tr

İdil GÖKSEL

İzmir Ekonomi Üniversitesi
idil.goksel@ieu.edu.tr

Özet

Türkiye'de kadın iş gücü katılım oranının uzun zamandır devamlı olarak gerilemesinin nedenlerinden biri de şehirde yaşayan kadınların eğitim seviyesinin yetersiz olması. Cinsiyete Dayalı Kuznets Eğrisi, sanayileşme döneminin başında kadın iş gücü katılım oranının düştüğünü, ancak kişi başına düşen gelir miktarı arttıkça, söz konusu oranın yükselerek, U şeklinde bir eğri çizdiğini savunur. Diğer ülkelerle karşılaştırıldığında, Türkiye'nin Cinsiyete Dayalı Kuznets Eğrisindeki dönüm noktasına geç kaldığı görülüyor. Bu makale, Türk kadınlarının büyük kısmının hâlâ ilköğretim mezunu olduğunu göz önüne alarak, söz konusu gecikmenin temel nedenlerinden birinin eğitim olduğunu ileri sürüyor. Eğitimin şehirli ve eğitim seviyesi düşük kadınların iş gücüne katılmaya karar verme sürecindeki etkisi üç nedene dayanıyor. İlk olarak, söz konusu kadınların çalışmayı göze almaları için gereken asgari ücretin, diğer bir deyişle rezervasyon ücretlerinin bir hayli yüksek olduğunu, ancak piyasanın onlara beklediklerinden çok daha düşük ücretler sunduğunu gözlemliyoruz. İkincisi, bu kategorideki kadınlar, düşük eğitim seviyeleri nedeniyle genellikle kayıt dışı sektörde iş buluyor ve sonunda Düşük Katılım Tuzağına yakalanıyorlar. Son olarak; muhafazakâr, kültürel normlar da söz konusu kadınların çalışmasını engelliyor.

Anahtar Sözcükler: kadın iş gücü katılım oranı, Cinsiyete Dayalı Kuznets Eğrisi, rezervasyon ücreti, düşük katılım tuzağı, kültürel normlar

Gender Kuznets Curve in Turkey: Why Turkey is late for her Upturn?

Abstract

Turkey's female labor force participation rate has been steadily declining over a long period, which is mainly due to low-skilled, urban women. Gender Kuznets Curve supports that the female labor force participation rate tends to decline when the country is at the onset of industrialization; yet, as income per capita grows over time, the female labor force participation rate starts to increase, following a U-shaped pattern. Turkey is thought to be late for her upturn on Gender Kuznets Curve, compared to other countries. This paper argues that the main reason for this delay is education, since majority of Turkish women are still primary school graduates. The influence of education on urban, low-skilled women's decision to work depends on three phenomena, which constitute the basis for this paper's argument. Firstly, such women have high reservation wages, yet they are invariably offered very low wages. Secondly, low-skilled women tend to work in informal sector, because they cannot find good jobs due to their low education level, and in the end, get caught in an under participation trap. Lastly, conservatism and cultural norms have been relentlessly preventing them to participate in the labor force.

Keywords: female labor force participation, Gender Kuznets Curve, reservation wage, under participation trap, cultural norms

GİRİŞ

Bu makale, Türkiye'nin Cinsiyete Dayalı Kuznets Eğrisinin ikinci kısmına, diğer bir deyişle dönüm noktasına geç kalmasında eğitim seviyesinin rolünü inceliyor. "Eğitim seviyesi şehirli kadınların iş gücüne katılım oranlarını nasıl etkiliyor?" sorusundan yola çıkarak üç ana noktayı ele alacağız: yüksek rezervasyon ücretlerine karşı piyasanın önerdiği düşük ücretler; eğitim seviyesi düşük kadınların kayıt

dışı ekonomide çalışma olasılığının yüksek olması ve bu kadınların ataerkil toplum karşısındaki hassaslığı.

2017 Küresel Cinsiyet Eşitsizliği Raporu, Türkiye'nin cinsiyet eşitsizliğinde dünyada 131. olduğunu ortaya koydu. Türkiye, "Kadınların ekonomiye katılımı ve yakaladığı fırsatlar" kategorisinde 2006'ya kıyasla bir nebze ilerleme göstermiş olsa da, dünyanın gitgide iyileşen performansına yetişemeyerek 2017'de 128. sıraya geriledi (Dünya Ekonomik Forumu, 2017). Ek olarak, OECD ülkeleri 2014'ten sonra kadınların iş gücüne katılım oranlarını yüzde 60'a yükseltmeyi başarırken, söz konusu ülkeler arasında en düşük oranı kaydeden Türkiye'de, kadınların yalnızca yüzde 30'u iş gücüne katıldı (OECD, 2016).

1955 yılında kadınların yüzde 72'sinin, 2000 yılında ise sadece yüzde 26'sının çalıştığı göz önüne alınırsa, Türkiye'de kadınların iş gücüne katılım oranlarının uzun zamandır düştüğü görülebilir (Tansel, 2002). OECD'ye (2013) göre Türkiye'deki bu durum, büyük ve orta büyüklükteki şehirlerden kaynaklanıyor. 2013 yılında, kırsal bölgede yaşayan kadınların yüzde 36,7'sinin, şehirde yaşayan kadınların ise yüzde 28'inin çalıştığı görülüyor. Bu iki oranın da, küresel trendlerin aksine, sürekli gerilediği biliniyor (FAO, 2016).

Türkiye'nin kadınların ekonomiye katılımı konusunda attığı başarılı adımların, iş gücüne katılım oranlarına yansımadağını fark ediyoruz. Okuma yazma bilmeyen kadınların oranının yüzde 9'a düşmesi ve 2006'da yüzde 1,8 olan üniversite mezunu kadınların oranının, 2015'te yüzde 13,1'e çıkması gibi olumlu gelişmeler ile birlikte Türk kadınlarının eğitim seviyesini artırdığını açıkça görebiliyoruz. Ayrıca Türkiye, 1960'ta 6,3 olarak kaydedilen doğurganlık oranını, diğer bir değişle kadın başına düşen doğum sayısını, 2015'te 2'ye düşürmeyi de başardı (Dünya Bankası ve Devlet Planlama Teşkilatı, 2009).

Yukarıdaki gelişmeler düşünüldüğünde, Türkiye'nin gerileyen iş gücüne katılım oranlarını anlamak zorlaşıyor. 1980'li yıllarda Türkiye'de kadınların iş gücüne katılım oranlarının; Avusturya, Hollanda, Avustralya ve İsviçre gibi daha gelişmiş ülkelerdeki kadınların iş gücüne katılım oranlarına yakın olduğunu görüyoruz. Öte yandan, bu ülkelerde kadınların iş gücüne katılım oranları sürdürülebilir bir şekilde yükselirken, Türkiye'nin söz konusu oranlarının önlenemez bir biçimde düştüğünü de biliyoruz (Dünya Bankası ve Devlet Planlama Teşkilatı, 2009). Tansel (2002), Cinsiyete Dayalı Kuznets Eğrisine işaret ederek, bu düşüşün önümüzdeki on yılda bir yükselişe yol açacağını savunmuştur. Diğer yandan, son 15 yılda Türkiye'nin bu oranı sadece yüzde dört kadar yükseltebildiğini göz önüne aldığımızda, bu düşüşün Türkiye'yi eğrinin "iyi" tarafına taşıyacağını söyleyerek iyimser bir tavır takınmak biraz zorlaşıyor.

I. Cinsiyete Dayalı Kuznets Eğrisi Üzerine Literatür Taraması

Ekonomik büyümenin cinsiyet eşitliğini desteklediği görüşü, son 50 yıldır oldukça yaygın. Kuznets (1955) gelir eşitsizliği ve kişi başına düşen gelir arasındaki ilişkiyi ters U şeklinde gösterdiğinden bu yana pek çok çalışma, kadın iş gücü katılım oranı ve kişi başına düşen milli gelirin arasında U şeklinde bir ilişki olduğunu savundu.

Goldin'e (1995) göre, mekanizma şöyle işliyor: Tarımın ve evde yapılan işlerin piyasaya hâkim olduğu düşük gelirli ülkelerde, kadınlar ya ücretli işçi olarak ya da ailelerinin tarlalarında veya ev atölyelerinde herhangi bir ücret almadan çalışarak ekonomiye ciddi ölçüde katılıyor. Ancak ülke sanayileşme yoluna girdiği zaman, ekonomik gelişme üretim faaliyetlerini aile çiftliklerinden ve küçük atölyelerden firmalara, fabrikalara veya ücretli iş sunan daha verimli başka iş yerlerine kaydırıyor. Bunun sonucunda kadınların iş gücüne katılım oranları düşüyor. Bu aşamada, ailenin diğer üyeleri imalat sanayide çalışarak daha fazla gelir elde etmeye başlıyor. Ülkenin genel olarak gelir seviyesi arttıkça da kadınların çalışmasına daha az gerek duyuluyor. Buraya kadar olan tüm gelişmelere, gelir etkisi diyebiliriz. Kadınların bu aşamada iş gücüne katılım oranlarının düşmesinin bir nedeni, sosyal normlar olabilir. Örneğin, erkekler eşlerinin, aileden olmayan erkeklerin arasında, madencilik veya inşaat gibi ağır işlerde çalışmasını istemeyebiliyor. Dahası, yeni tarımsal teknolojilerin kadınların işini elinden aldığı da söylenebilir. Tüm bu gelişmeler, U şeklindeki eğrinin azalan tarafına atıfta bulunuyor. Diğer yandan, ekonomik gelişme devam ettikçe, önce erkeklerin, daha sonra da kadınların

eğitim seviyesi yükseliyor. Kadınların büyük çoğunluğu ortaokul mezunu olduğunda ise, kadınlar beyaz yakalı olarak tekrar iş aramaya başlıyor. Dahası, ekonomik gelişmeler sayesinde imalat ve hizmet sektörleri, kadınlara genellikle kas gücü gerektirmeyen, yeni işler vaat etmeye başlıyor. Kendine güvenen, bağımsız ve eğitilmiş kadınlar, sosyal statüsü daha yüksek olan piyasadaki işleri ev işlerine tercih ediyor. Böylelikle, U eğrisinin yükselen tarafında ikame etkisi gelir etkisine üstün geliyor. Ekonomi eğrisinin iyi tarafında performansını yükseltmeye devam ederken, kadınların iş gücüne katılım oranları da artıyor.

Tzannatos (1989), 136 ülkenin 1960-1980 dönemindeki performansını inceleyerek U şeklindeki eğriye dair kanıt bulmuştur. Aynı zamanda, sanayileşmiş ülkelerdeki kadın işçilerin oranının bu dönemde yüzde 10 arttığını, ancak gelişmekte olan ülkelerde yüzde 7 azaldığını göstermiştir. Ek olarak, kadınlara ait en düşük iş gücüne katılım oranlarının orta gelir düzeyindeki ülkelerde görüldüğünü göstererek, Cinsiyete Dayalı Kuznets Eğrisinin varlığına dair kanıtları pekiştirmiştir.

Eastin ve Prakash (2013) ise, ekonomik gelişmenin ilk zamanlarında, ataerkil kurumların kadınların ekonomik bağımsızlığına gölge düşürebileceğini savunmuştur. Öte yandan, sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın insan sermayesine de katkı sağladığını, böylelikle kadınlara ataerkil yapılar karşısında daha fazla pazarlık gücü verdiğini de belirtmişlerdir. Eastin ve Prakash, 1980-2015 döneminde 146 ülkeyi inceleyerek, Cinsiyete Dayalı Kuznets Eğrisinin U değil, S şeklinde olduğunu öne sürmüştür. Ekonomik gelişmenin önce cinsiyet eşitliğini artırdığını, ancak bu seviyede ülkedeki ataerkil normların hâlâ tam olarak gücünü yitirmemesi yüzünden kişi başı 10,000 dolar gelir seviyesine ulaşıldığında bu eşitliğin gerilediğini göstermişlerdir. Diğer yandan, kişi başı gelir 25,000 dolara ulaştığında, cinsiyet eşitliğinin bir daha sekteye uğramamak üzere iyileşmeye başladığını gözlemlemişlerdir.

Lechman ve Kaur (2015), 162 ülkenin 1990-2012 yılları arasındaki performansına dayanarak, U şeklindeki eğrinin yüksek gelirli, düşük orta gelirli ve yüksek orta gelirli ülkelerde gözlemlendiğini savunmuştur. Ancak Cinsiyete Dayalı Kuznets Eğrisinin düşük gelirli ülkelerde geçerli olmadığını da belirtmişlerdir. Tsani ve diğerleri (2013), Türkiye'nin de dâhil olduğu Güney Akdeniz ülkelerinde kadınların iş gücüne yeterli oranda katılmamasının bu ülkeler için ciddi makroekonomik zorluklar yarattığını söylemiştir. Öte yandan, kadınların çalışmasına engel olan sosyal ve kültürel normlar gibi bölgeye özgü zorluklar bir şekilde ortadan kaldırılırsa, bu ülkelerin 2015-2030 döneminde Cinsiyete Dayalı Kuznets Eğrisinin iyi tarafına geçebileceğini öne sürmüşlerdir.

II. Türkiye'nin Kadınların İş Gücüne Katılım Oranlarının Düşük Olmasına İlişkin Literatür Taraması

Pek çok çalışma, kadınların iş gücüne katılım oranlarının devamlı düşüş sergilemesini şehirleşmeye bağlıyor. Son 50 yılda Türkiye'de büyük bir göç akımı görüldü. Dünya Bankası'na göre, 1980'de nüfusun yüzde 43'ü şehirlerde otururken, 2016'da bu oran yüzde 73'e çıktı. Dayıoğlu ve Kırdar (2010), 2006 yılında kırsalda yaşayan kadınların iş gücüne katılım oranının yüzde 33, şehirdekilerinse yüzde 20 olduğuna değinerek, şehirlerde yaşanan nüfus artışının, genel anlamda kadınların iş gücüne katılımını etkilediğini belirtmiştir. Türkiye'nin bugün de aynı manzarayla karşı karşıya olduğu söylenebilir. Son verilere göre, kırsal bölgede yaşayan kadınların yüzde 36,7'sinin, şehirde yaşayan kadınların ise yüzde 28'inin çalıştığı görülüyor (FAO, 2016). Şehirleşme ve kadınların iş gücüne katılım oranları arasındaki ilişki; 1995 ve 2000 arasında nüfusun yüzde 11'inin köylerden şehirlere göç ettiği, böylelikle her üç kadından birinin göçmen olduğu gözlemine bakıldığında daha belirgin hale geliyor. Söz konusu göçmen kadınların çoğu, eskiden tarımla uğraşıyordu. Ancak, bu kadınlar daha iyi fırsatlar peşinde şehirlere göç ettiğinde, hem düşük eğitim seviyeleri hem de kültürel normlar yüzünden iş bulamamaları sonucu, Türkiye'de iş gücüne katılım oranları gerilemeye başladı (Dünya Bankası ve Devlet Planlama Teşkilatı, 2009; Tansel, 2002).

Kadınların iş gücünü terk etmesinin diğer bir nedeni ise düşük eğitim seviyeleri. İlkokul mezunu olmak, okuma yazma bilmeme ile kıyaslandığında, iş bulma olasılığını önemli ölçüde artırmıyor. Öte yandan, üniversite mezunu olmak, bu olasılığı yüzde 46 oranında artırıyor. Şehirlerde üniversite mezunu kadınların sayısının ilkököl mezunu kadınların sayısından çok daha az olması, kadınların iş gücüne katılım oranlarının düşmesinin diğer bir nedeni (Aran ve diğerleri, 2010). Son veriler bu argümanın hâlâ geçerli olduğunu ortaya koyuyor. 1975'ten bu yana kadınların eğitim seviyesinin

yükseldiği doğru olsa da, üniversite mezunu kadınların oranı, diğer eğitim düzeyleriyle karşılaştırıldığında, hâlâ yeterli seviyelere ulaşamadı.

Tablo 1- Türkiye'deki Kadınların Eğitim Düzeyi (1975-2015)

Yıl	Okur-yazar Olmayan	Okur-yazar Olup Diploması Olmayan	İlkokul	İlköğretim	Ortaokul ve dengi Okul	Lise ve dengi Okul	Yüksekokul ve fakülte	Y. Lisans Doktora
1975	47,2	8,9	34,7	-	3,3	3,9	1,8	-
1985	31,1	8,8	44,5	-	4,6	6,9	3,9	-
2000	17,2	6,4	47,8	-	8,2	12,5	7,8	-
2012	6,5	5,8	35,2	8,5	6,0	20,5	13,0	1,1
2015	5,4	6,2	31,6	11,4	7,7	19,5	15,5	1,7

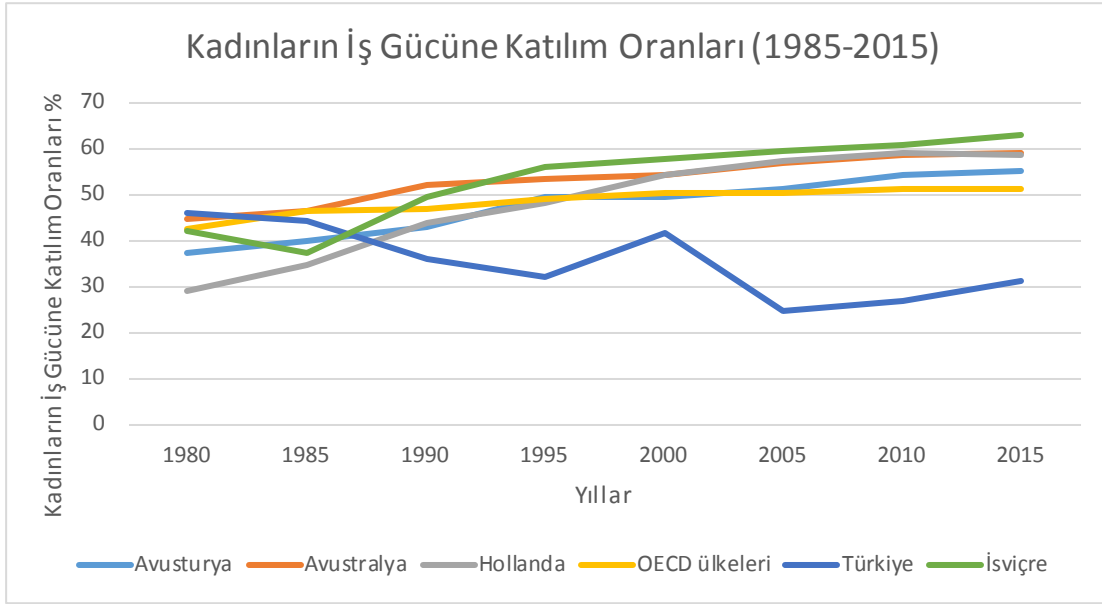
Kaynak: TÜİK, İstatistiklerle Kadın, 2016

Öte yandan, kırsal bölgelerde yaşayan kadınların eğitim düzeyi, söz konusu kadınların iş gücüne katılım oranlarını etkilemiyor. Örneğin, kırsalda yaşayan kadınların yüzde 38'i hiç okula gitmemiş, yüzde 43'ü ilköğretim mezunuyken, yüzde 90'ı tarımla uğraşılıyor (Aran ve diğerleri, 2010). Kırsalda yaşayan kadınların iş gücüne katılım oranlarını etkileyen en önemli şey ise 2000 yılından bu yana, tarımda ticaret hadlerinin ve dolayısıyla ücretlerin düşmesi, bu nedenle tarımsal istihdamda görülen azalmadır. Sonuç olarak, kırsal bölgelerde yaşayan insanlar şehirleri daha iyi yaşam koşullarıyla özdeşleştirmiş, bu nedenle şehirlere göç etmeye başlamıştır; bu da kadınların iş gücüne katılım oranlarının düşmesine neden olmuştur (Dünya Bankası ve Devlet Planlama Teşkilatı, 2009).

Eğitim süresinin uzamasıyla beraber iş gücüne katılmanın ertelenmesi, 20 yıl çalışan kadınlara erken emekli olma izni veren uygulama, yüksek işsizlik sonucunda iş arayanlarının şevkinin kırılması gibi etkenler de katılım oranlarının düşmesinde rol oynamıştır (Tansel, 2002). Aynı zamanda kültürel normlar da kadınların çalışmasını etkiliyor. Ev işleri ve çocuk bakımı kadının temel görevleri olarak görüldüğü için özellikle eğitim düzeyi yetersiz kadınlar çalışıp çalışmama kararını kendi başına alamıyor. Kadınlar, kendilerinin çalışmasına karşı çıkan eşlerine veya eşlerinin ailelerine karşı kendilerini savunacak öz güveni de genelde bulamıyorlar (Toksöz, 2007).

III. Türkiye'nin Cinsiyete Dayalı Kuznets Eğrisindeki Dönüm Noktasına Geç Kalmasının Nedenleri

Bu makale, Türkiye'nin Cinsiyete Dayalı Kuznets Eğrisindeki dönüm noktasına neden geç kaldığını mercek altına alıyor. Daha önce de bahsedildiği üzere, 1980'li yıllarda Avusturya, Hollanda, Avustralya ve İsviçre gibi gelişmiş ülkelerdeki kadınların iş gücüne katılım oranları Türkiye'nin oranlarıyla benzerlik taşıyordu. Ancak, Türkiye şu an OECD ülkeleri arasında en düşük kadın iş gücü katılım oranına sahip. Bu ülkelerde çalışan kadın sayısı sistemli bir şekilde artmışken, Türkiye'deki çalışan kadın sayısının 2005'e kadar sürekli düştüğünü gözlemliyoruz. 2009'dan bu yana Türkiye, kadınların iş gücüne katılım oranlarını biraz artırmayı başarsa da, *Şekil 1'de* de görüldüğü gibi dünyanın hızla iyileşen performansına ayak uyduramamıştır.

Şekil 1: Kadınların İş Gücüne Katılım Oranları (1985-2015)

Kaynak: Dünya Bankası

Goldin'in (1995) yukarıda açıklanan Cinsiyete Dayalı Kuznets Eğrisi modeliyle, Türkiye'de kadınların iş gücüne katılım oranlarının geçmişi arasında bazı benzerlikler göze çarpıyor. Dünya Bankası'na göre 1960 ve 2012 yılları arasında Türkiye'nin yıllık GSYH büyüme oranı ortalama yüzde 4,5 civarında seyretmiştir. Modelin tahminlerine uygun olarak, 2000 yılından beri tarımda istihdamın azaldığını, ailelerinin tarlalarında veya çiftliklerinde para almadan çalışan işçilerin sayısının düştüğünü ve şehirleşmenin zirveye ulaştığını biliyoruz. Diğer yandan, şehirleşme ve sanayileşmenin, yukarıda bahsedilen ülkelerde olduğu gibi, kadınlara yeni iş olanakları sunması gerekiyordu. Goldin (1995), kadınların büyük çoğunluğu ortaokul mezunu olduğu ve beyaz yakalı olarak bir iş bulabilecek kadar bilgi birikimi elde ettiği zaman, ülkenin eğride dönüm noktasına ulaşacağını savunmuştur. Türkiye'nin işte bu noktada başarısız olduğunu düşünüyoruz. Kadınların büyük çoğunluğu hâlâ ilkökul mezunu (Tablo 1'e bakınız). Dolayısıyla, genel anlamda iş gücü katılım oranlarını düşmesine neden olan şehirde yaşayan kadınlar için eğitimin önemli bir sorun olduğunu anlıyoruz.

Bu makalenin tartışmasını "Eğitim, Türkiye'deki kadınların iş gücüne katılım oranlarını nasıl etkiliyor?" sorusu oluşturuyor. Bu bağlamda, eğitim düzeyi düşük olan kadınların yüksek rezervasyon ücretlerine karşı iş piyasasının önerdiği düşük ücretler; bu kadınların kayıt dışı sektörde çalışma olasılığının yüksek olması ve Düşük Katılım Tuzağına yakalanmaları; son olarak da söz konusu kadınların üzerindeki kültürel ve muhafazakâr baskılar ele alınacak.

Şehirde yaşayıp aynı zamanda eğitim düzeyi düşük olan kadınların çalışma olasılığını etkileyen başlıca faktörler: Rezervasyon ücretleri, kayıt dışı sektörün varlığı, Düşük Katılım Tuzağı ve kültürel normlar olarak ele alınabilir. Ampirik bir çalışmada rezervasyon ücreti için evde üretime; kayıt dışı sektör için ise saatlik ücret, çalışma saatleri, iş yeri büyüklüğü ve sosyal güvenlik kaydı gibi değişkenler kullanılabilir. Bilindiği üzere kayıt dışı sektör; düşük ücretler, uzun çalışma saatleri, küçük iş yerleri ve herhangi bir sosyal güvenliğin olmamasıyla ilişkilendirilir. Tüm bu değişkenler, Türkiye'de Düşük Katılım Tuzağına işaret eder. Kültürel normlar için ise değişken yerine muhafazakârlığı ve cinsiyet rollerini ölçen endeksler kullanmak mantıklı olurdu. Fakat bu makaledeki amacımız genel bir bakış açısı sunmak. Konu ile ilgili ampirik çalışmayı bir sonraki makaleye bırakıyoruz.

a) Yüksek rezervasyon ücretlerine karşı düşük ücretler

Yüksek rezervasyon ücretleri olan, eğitim seviyesi düşük, şehirde yaşayan kadınlar; erkek meslektaşlarına kıyasla çok daha az kazanıyor (Dayıoğlu ve Kırdar, 2010; Aran ve diğerleri 2010; Dünya Bankası ve Devlet Planlama Teşkilatı, 2009).

Eğitim seviyesi yetersiz şehirli kadınlar, aynı eğitim seviyesindeki şehirli erkeklerden daha az kazanıyor. Örneğin *Tablo 1'de* görüldüğü üzere, 2014 yılında ilkökul mezunu olan veya hiç diploması olmayan bir kadın, aynı eğitim kategorisindeki bir erkeğin ücretinin ortalama yüzde 78'ini alıyor. Ortaokul mezunu olan kadınlarda bu oran yüzde 81'e yükseliyor. Daha sonra detaylıca inceleyeceğimiz üzere, eğitim seviyesi düşük kadınlar genelde kayıt dışı sektörde çalışıyor. Dayıoğlu ve Kırdar'a (2010) göre, söz konusu kadınlar asgari ücretten bile daha az ücret veren iş yerlerinde çalışmak zorunda kalıyor; örneğin, eğitim seviyesi düşük erkeklerin yüzde 44'ü asgari ücretten daha az kazanırken, eğitim seviyesi düşük kadınların durumunda bu oran yüzde 77'ye tırmanıyor.

Tablo 2- Tam Yıl Çalışan Eğitim Seviyesi Düşük Kadın ve Erkeklerin Brüt Aylık Kazançları (TL)

	Erkek		Kadın	
	2006	2014	2006	2014
İlkokul ve altı	844	1668	680	1301
İlköğretim ve ortaokul	873	1645	671	1366

Kaynak: TÜİK, Kazanç Yapısı Anketi, 2014

Tablo 3- Ev işlerinden sorumlu olan kişiler

	Yemek yapma	Çamaşır yıkama	Sofra kurma/kaldırma	Evin günlük temizliği	Evin haftalık/aylık temizliği	Bulaşık yıkama	Ütü yapma
Erkek	8,8	8,8	10,1	8,7	8	9,2	10,3
Kadın	91,2	91,3	89,9	91,3	92	90,8	83,7

Kaynak: TÜİK, İstatistiklerle Kadın, 2016

Tablo 4- Çocuk bakımı

Anne	Büyükanne	Kreş/Anaokulu	Dadı	Diğer akrabalar veya komşu	Birden fazla gündüz bakımı olan
%86	%7,4	%2,8	%1,5	%1,3	%1,0

Kaynak: TÜİK, Aile Yapısı Araştırması, 2016

Dahası, eğitim seviyesi düşük kadınlar genelde ev işlerinden sorumlu tutuluyor. *Tablo 3'te* de görüldüğü gibi, söz konusu kadınlar ev işlerinin neredeyse tamamını üstlendiği için rezervasyon ücretleri eşlerine kıyasla çok daha yüksek. Ayrıca, çocuk bakımı da kadınların görevi olarak görülüyor. *Tablo 4'e* baktığımızda, kreşlerin, anaokulların veya dadıların hala tercih edilmediğini görüyoruz. Dünya Bankası ve Devlet Planlama Teşkilatı (2009), eğitim seviyesi yetersiz kadınların bu tür kurumları pahalı bulduğunu, tüm bu masrafları karşılayabilmek için ayda en az 1500 TL kazanmaları gerektiğini belirtiyor. Öte yandan, *Tablo 2'de* görüldüğü gibi, söz konusu kadınlar o kadar kazanamıyor ve eğitim düzeylerinin yetersizliği nedeniyle de hiçbir zaman kazanamayacaklarını düşünüyor. Milli Eğitim Bakanlığı, 2009-2011 yılları arasında 59 şehirde okul öncesi eğitimi zorunlu kılmak için bazı politikalar tasarlasa da, bunların tam anlamıyla yürürlüğe konmadığını görüyoruz

(Balıbey, 2016). Diğer yandan, Bakanlık'ın 2017-2018 öğretim yılı için bu uygulamaları hayata geçirmeye kararlı olması, kadınların sırtındaki yükü bir nebze azaltmaya yardımcı olacak gibi gözüküyor. İşin özü, düşük ücretler karşılığında dışarıda çalışmak; ev işlerinden zaten başını kaldıramayan eğitim düzeyi düşük şehirli kadınlara hitap etmiyor. Söz konusu kadınlar evde kalmayı tercih ettiği için, kadın iş gücü katılım oranı da belirgin bir iyileşme göstermiyor.

b) Eğitim Düzeyi Düşük Kadınlar Kayıt Dışı Sektörde: Düşük Katılım Tuzağı

Düşük Katılım Tuzağı, eğitim düzeyi yetersiz şehirde yaşayan kadınların iş gücüne katılım oranlarının düşük olmasının nedenini ve kayıt dışı sektörün bu kadınların geleceğe yönelik kararlarını nasıl etkilediğini gösterebilir. Booth ve Coles'un modeline göre (2005), saptırıcı vergilerin veya transferlerin yol açtığı tam rekabetçi olmayan piyasalar, toplumsal kayıplara neden olabilir. Açacak olursak, ideal bir iş piyasasında, piyasa değerinin tam karşılığını alan her işçi eğitime yatırım yapar. Diğer yandan, işçi eğitime yaptığı yatırımdan tam getiri almayı beklemiyorsa, eğitimine yatırım yapmaz ve iş gücüne de katılmaz. Booth ve Coles, eğitime veya iş gücüne katılmamaya karar veren bu kişilerin, genellikle ev işlerinde verimliliği yüksek olanlar olduğunu öne sürüyor. Bu durum, Düşük Katılım Tuzağına yol açıyor. Daha net bir şekilde ifade edecek olursak, Dünya Bankası ve Devlet Planlama Teşkilatı'nın da (2009) gösterdiği gibi, kadınların iş gücüne katılımının düşük olmasının nedeni, çoğu eğitim düzeyi düşük şehirli kadının kayıt dışı sektörde çalışmasıdır. Söz konusu kadınlar, eğitime yaptıkları yatırımın onlara herhangi bir getiri sağlamayacağını düşündüğü için kızlarının eğitimine önem vermiyor. Sonuç olarak, piyasalarda düşük ücretler ve düşük katılım oranlarının birbirini körükleyerek umutsuz bir döngü, bir tuzak yarattığını gözlemliyoruz.

Tablo 5- Tarımda Çalışmayan Kadınların Kayıt Dışı Sektörde Çalışma Oranları

Eğitim Düzeyi/Yıllar	2000	2006	2012
İlkokul Altı	58	66,1	56,4
İlkokul	32,5	51,2	41,3
Orta okul	15,3	26	18,5
Üniversite/Yüksek Lisans/Doktora	3,2	6,6	4

Kaynak: Başlevent ve Acar'ın (2015) Hane Halkı İş Gücü Anketlerini kullanarak işlediği veriler

Türkiye'nin düşük katılım tuzağına yakalandığı düşünülüyor (Taymaz, 2010; Taymaz, 2012; Dünya Bankası ve Devlet Planlama Teşkilatı, 2009). Öncelikle, Türkiye 2000 yılındaki yüzde 50,6'lık kayıt dışılık oranını düşürmeyi başarsa da, bu oranın hâlâ yüzde 39 olduğunu biliyoruz (Başlevent ve Acar, 2015). *Tablo 5*, ilkokulu bitirmemiş veya ilkokul mezunu şehirli kadınların çoğunun kayıt dışı sektörde çalıştığını gösteriyor. Ayrıca, *Tablo 6*, eğitim düzeyi düşük kadınların çoğunun sosyal güvencesinin olmadığını gösteriyor. Dünya Bankası'nın yaptığı röportajlarda, söz konusu kadınlar sosyal güvencelerinin olmamasını, çalışmayı bırakmalarının en büyük nedenlerinden biri olarak gösteriyor (Dünya Bankası ve Devlet Planlama Teşkilatı, 2009).

Tablo 6- Sosyal Güvencesi Olmayan Kadınların Yüzdeleri

Eğitim Düzeyi	%
İlkokul Altı	87,7
İlkokul	71,4
Orta okul	64,6
Lise ve üzeri	18,5

Kaynak: Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması, 2013

Ek olarak, Başlevent ve Acar (2015) hem erkekler hem kadınlar için en yüksek kayıt dışılık oranlarının 10'dan az işçi çalıştıran iş yerlerinde gözlemlendiğini öne sürüyor. 2000 yılında yüzde 59,5; 2012

yılında ise yüzde 56,4 olan bu oranın son on yılda çok değişmediğini görüyoruz. Dayıoğlu ve Kırdar (2010) da eğitim düzeyi düşük kadınların yüzde 42,6'sının 10'dan az işçi istihdam eden yerlerde çalıştığını belirtiyor.

Türk İş Kanunu çalışmayı haftada 45 saatle sınırlasa da, Dünya Bankası ve Devlet Planlama Teşkilatı'na (2009) göre şehirde yaşayan kadınların yüzde 86'sı haftada 40 saatten daha fazla çalışıyor. Dahası, eğitim düzeyi düşük kadınların yüzde 30'u haftada 60 saatten daha fazla çalışıyor (Dayıoğlu ve Kırdar, 2010). Dünya Bankası'nın yaptığı röportajlarda, pek çok kadın uzun çalışma saatleri yüzünden işini bıraktığını söylüyor. Buraya kadar açıklanan üç değişken, kayıt dışılığın kadınların çalışma olasılığını nasıl etkilediğini ortaya koyuyor.

Türkiye'nin Düşük Katılım Tuzağına yakalanmasının ilk nedeni, yukarıda da bahsedildiği gibi, büyük kayıt dışı sektördür. İkinci neden ise, Taymaz'ın (2010) kanıtladığı üzere, eğitim düzeyi düşük genç kadınların kariyerlerine kayıt dışı sektörde başlaması ve gelecek yıllarda kayıtlı sektöre geçme olasılığının düşük olmasıdır. Öte yandan, benzer eğitim düzeyine sahip erkeklerin önce kayıt dışı sektörde başladığı, ancak er ya da geç kayıtlı sektöre geçtiği biliniyor. İyi eğitim almış genç kadınların yüzde 90'ının kayıtlı sektörde göreceli olarak daha kolay şekilde iş bulabildiği düşünülürse, kayıt dışılıktan kurtulmada eğitimin rolü daha belirgin hale gelecektir.

Üçüncüsü, Dünya Bankası ve Devlet Planlama Teşkilatı'nın (2009) kanıtladığı üzere, kayıt dışı sektörde eğitime yapılan yatırımlardan çok düşük getiriler elde edilmesi. Eğitim düzeyi düşük kadınlarla yapılan röportajlarda, bu kadınların eğitimi değerli bir yatırım olarak görmediği, bir meslek edinmeye daha çok önem verdikleri görülüyor. Aynı zamanda, 10 yıllık bir eğitimden sonra bile, kayıt dışı sektörde çalışan şehirli kadınların asgari ücretin üstünde kazanma olasılığının oldukça düşük olduğunu gözlemliyoruz. Kayıtlı sektörde kadınlar altı yıllık bir eğitimi tamamladıktan sonra asgari ücretin üstünde kazanmaya başlıyor, eğitimlerine devam ederlerse ücretlerini artırmayı da başarıyorlar. Çalışma deneyiminin olması da, kayıtlı sektörün aksine, kayıt dışı sektörde bir fark yaratmıyor.

Sonuç olarak, düşük ücretlere, sosyal güvence yokluğuna ve uzun çalışma saatlerine sebep olan Düşük Katılım Tuzağı'nın Türkiye'de var olduğunu gözlemliyoruz. Kayıt dışı sektördeki kötü çalışma koşulları nedeniyle cesareti kırılan eğitim düzeyi düşük şehirli kadınlar, eğitime yatırım yapmak için herhangi bir teşvik bulamıyor; çünkü eğitim sermayelerine ne katarlarsa katsınlar, kayıt dışı sektörde çalışmaya devam edeceklerini düşünüyor ve Booth ve Coles'un (2005) öne sürdüğü gibi, evde ev işleri ile uğraşmayı tercih ediyorlar. Eğitim düzeyi düşük kadınların çoğu sadece tekstil, temizlik ve hizmet sektöründe çalışabiliyor, ancak bu da muhafazakâr aileleri tarafından hoş karşılanmıyor (Dünya Bankası ve Devlet Planlama Teşkilatı, 2009).

c) Kültürel Normlar

Eğitim düzeyi yetersiz şehirli kadınların iş gücüne katılma kararlarında kültürel normlar büyük rol oynuyor (Dünya Bankası ve Devlet Planlama Teşkilatı, 2009; Göksel, 2013; Aran ve diğerleri, 2010).

Gelenekler, kültürel normlar, erkeklerin karar verme gücü ve muhafazakârlık üzerine dört endeks hazırlayan Göksel (2013), bu değişkenlerin kadınların iş gücüne katılım oranını olumsuz yönde etkilediğini gösterdi. Diğer yandan yazar, kadınların eğitim süresi arttıkça bu değişkenlerin kadınların iş gücüne katılım oranlarını daha az etkileyeceğini de öne sürüyor. Aynı zamanda, kırsalda yaşayan insanların şehre göç ettiğinde hayat görüşlerini anında değiştirmeyeceğini, bu nedenle şehirleşmenin muhafazakârlığı artırdığını ve kadınların iş gücüne katılım oranının düşmesine neden olduğunu da savunuyor.

Aran ve diğerleri (2010), eşlerinin ailelerinin gelinlerinin çalışmasına karşı çıkmasını şehirli kadınların çalışmayı bırakmasının en büyük nedenlerinden biri olarak gösteriyor. Örneğin Dünya Bankası ve Devlet Planlama Teşkilatına göre (2009), erkeklerin eşlerinin çalışmasına sıcak gözle bakmamasının nedeni evi geçindirme işini kendilerinin görevi olarak görmeleri ve eşleri çalıştığında sosyal itibarlarını kaybedeceklerini düşünmeleridir. Aran ve diğerleri (2010) geleneksel normlar adı altında üç değişkeni ele alıyor: görücü usulü evlilik, başlık parası ve kadınların erkek egemen kültürü desteklemeleri. Yazarlar, şehir ve kırsal ayrı ayrı ele aldıklarında anlamlı sonuçlar bulmuş ve geleneksel normların

kırsalda yaşayan kadınlara kıyasla şehirli kadınları daha çok etkilediğini göstermiştir. Örneğin, görücü usulü evlenen ve şehirde yaşayan bir kadının çalışma olasılığının diğer kadınlara kıyasla yüzde 7 daha az olduğunu ortaya koymuşlardır.

Söz edilen çalışmalar genelde 2006 yılında yapılan Aile Yapısı Araştırması, İş Gücü Araştırması veya Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırmasının verilerini kullanmıştır. En güncel verileri içeren 2013 Nüfus ve Sağlık Araştırmasına baktığımızda, eğitim düzeyi düşük kadınların hâlâ kültürel normlar yüzünden çalışmadığını, son on yılda pek de bir şeyin değişmediğini görüyoruz.

Ampirik bir çalışmada, 2013 Nüfus ve Sağlık Araştırmasında yer alan çeşitli sorulara verilen yanıtlara bakılarak bir endeks oluşturulabilir ve kadınların çalışmaya karar vermesinde muhafazakârlık ve kültürel normların etkisi böylelikle ölçülebilir. Örneğin, araştırmada yer alan "Çalışmamanızın temel nedeni eşiniz veya onun ailesi mi?" sorusuna ilkökul diploması olmayan kadınların yüzde 21,8'inin, ilkökul mezunu kadınların ise yüzde 18,2'sinin evet dediğini görüyoruz. Aynı zamanda İstanbul'da yaşayan kadınların yüzde 12,5'inin de bu soruyu evet diye cevapladığını gözlemliyoruz. "Eşiniz sizi kontrol etmeye çalışıyor mu?" sorusuna verdikleri cevaplarda ise ilkökul diploması olmayan kadınların yüzde 44,3'ü ve ilkökul mezunu kadınların yüzde 38,4'ü eşlerinden bir tür baskı gördüklerini belirtiyor: Eşleri kadınların arkadaşları veya ailesiyle görüşmesine izin vermiyor veya para konularında kadınlara güvenmiyor. Kadınların "Ailedeki önemli kararları erkekler verir" ve "Erkekler ev işlerine yardım etmelidir" ifadelerine verdikleri tepkiler de çok farklı değil. İlkokul diploması olmayan kadınların yüzde 26,4'ü ve ilkökul mezunu kadınların yüzde 13,4'ü ilk cümleye katıldığını belirtiyor. Ayrıca, ilkökul diploması olmayan kadınların yüzde 43,8'i ve ilkökul mezunu kadınların yüzde 30'u ikinci ifadeye katılmıyor. Ek olarak, İstanbul'da yaşayan eğitim seviyesi düşük kadınların yüzde 26,1'i eşlerinin kendilerine ev işlerinde yardım etmemesi gerektiğini düşünüyor.

SONUÇ

Türkiye'de kadınların iş gücüne katılım oranının son 50 yıldır düşmesinin temel nedenlerinden biri, şehirde yaşayan ve eğitim düzeyi düşük kadınların kayıtlı işgücüne katılım oranının düşük olmasıdır. 1980'li yıllarda bazı gelişmiş ülkelerdeki kadınların iş gücüne katılım oranlarının Türkiye'ninkine yakın olduğunu gözlemlese de, söz konusu ülkelerdeki iş gücüne katılım oranları iyileşirken, Türkiye'deki oranların ise gitgide kötüleştiğini görüyoruz. Tansel (2002), Cinsiyete Dayalı Kuznets Eğrisine işaret ederek, bu düşüşün önümüzdeki on yılda bir yükselişe yol açacağını savunmuştur. Bu makale, Türkiye'nin Cinsiyete Dayalı Kuznets Eğrisinin ikinci kısmına, diğer bir değişle dönüm noktasına geç kalmasında eğitim seviyesi düşük, şehirde yaşayan kadınların rolünü inceledi. Goldin'in (1995) modeline göre Türkiye eğrinin ikinci, 'iyi' kısmına geçmek için çeşitli koşulları sağlamış olsa da Türk kadınlarının yaklaşık %32'sinin hâlâ ilkökul mezunu olduğu göz önüne alındığında eğitimin hayati bir engel teşkil ettiği anlaşılıyor. Bu makaleyle "Eğitim, Türkiye'deki kadınların iş gücüne katılım oranlarını nasıl etkiliyor?" sorusuna cevap bulmaya çalıştık. Birçok çalışmadan ilham alınarak oluşturulan tartışma, eğitim seviyesi düşük kadınların yüksek rezervasyon ücretlerinin, Düşük Katılım Tuzağının ve bu kadınların karşılaştığı kültürel baskıların, kadınların iş gücüne katılım oranını düşürdüğünü ortaya koyuyor.

KAYNAKÇA

Balıbey, Ö. (16 Kasım 2016). MEB, okul öncesinde bu kez kararlı ama! (M. Özdemir, Gazeteci) <http://www.milliyet.com.tr/meb-okul-oncesinde-bu-kez-kararli-gundem-2345620/>

Başlevent, C., & Acar, A. (2015). Recent Trends in Informal Employment in Turkey. *Yildiz Social Science Review*, 1(1), 77-88.

Booth, A., & Coles, M. (2005). Increasing Returns to Education and the Skills Under-Investment Trap. *IZA Discussion Paper No. 1657*.

Dayiođlu, M., & Kırdar, M. (2010). *Determinants of and Trends in Labor Force Participation of Women in Turkey*. Ankara: World Bank; SPO.

Eastin, J., & Prakash, A. (2013). Economic Development and Gender Equality: Is There a Gender Kuznets Curve? *World Politics*, 65(1), 156-186.

FAO. (2016). *National Gender Profile of Agricultural and Rural Livelihoods, Turkey*. Ankara: FAO.

Göksel, İ. (2013). Female labor force participation in Turkey: The Role of Conservatism. *Women's Studies International Forum*, 45-54.

Goldin, C. (1995). The U-Shaped Female Labor Force Function in Economic Development in Economic History. T. Schultz (Yay. haz.), *Investment in Women's Human Capital* içinde (s. 61-90). Chicago: University of Chicago Press.

Lechman, E., & Kaur, H. (2015). Economic Growth and Female Labor Force Participation – Verifying the U-Feminization Hypothesis. *Economics and Sociology*, 8(1), 246-257.

OECD. (2013). *Regions at a Glance*. OECD.

OECD. (2016). *Regions at a Glance*. OECD.

Tansel, A. (2002). Economic Development and Female Labor Force Participation in Turkey: Time Series Evidence and Cross-Province Estimates. *ERC Working Papers 0105, ERC - Economic Research Center, Middle East Technical University*.

Taymaz, E. (2010). *Growth, Employment, Skills and Female Labor Force*. Washington DC: World Bank.

Taymaz, E. (2012). Employment, Inequality and Poverty. M. Heper, & S. Sayari (Yay. haz.), *The Routledge Handbook of Modern Turkey* içinde (s. 364-379). Oxford: Routledge.

Toksöz, G. (2007). *Women's Employment in Turkey*. Ankara: International Labor Organization.

Tsani, S., Paroussos, L., Fragiadakis, C., Charalambidis, I., & Capros, P. (2013). Female labour force participation and economic growth in the South Mediterranean countries. *Economics Letters*, 323-328.

Türkiye İstatistik Kurumu. (2016). *İstatistiklerle Kadın*. tuik.gov.tr adresinden alındı: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24643>

Tzannatos, G. P. (1989). Female Labor Force Participation: An International Perspective. *The World Bank Research Observer*, 4(2), 187-201.

Uraz, A., Aran, M., Husamoglu, M., & Sanalmis, D. O. (2010). *Recent trends in female labor force participation in Turkey*. Washington: World Bank.

World Bank and State Planning Organization. (2009). *Female Labor Force Participation in Turkey*. Washington: World Bank.

World Economic Forum. (2017). *The Global Gender Gap Report*. Geneva: World Economic Forum.